

Söyleşi

Popüler Kültür, Din ve Sekülerlik

Tayfun Atay'la Söyleşi

Burak Özçetin*

Popüler kültür şehir ahalisinin gündelik hayat kültürüdür.

Modern zamanlarla birlikte popüler kültür seküler bir zeminde hayatın içinde yer almaya başlarken, diğer yandan dinin marjinalleşmesine ve insan yaşamının sekülerleşmesine tanık olundu.

Doksanlardan itibaren aslında Türkiye'de İslamcı hareketin de yazılı kültürü ve entelektüel motivasyonu bir kenara bırakıp, görsel kültürü ve eğlence motivasyonunu öne çıkarmaya başladığı bir dönem söz konusu oldu.

Geç-kapitalizmin daha çok seküler toplumun pratik alanını oluşturduğu, erken kapitalizmin de Müslüman dindar-muhafazakâr orta sınıfın pratik çerçevesini oluşturduğu şeklinde bir ayrıma gidiyorum.

Popüler kültür ortalamayı temsil eder, çünkü orada bir muhafazakâr eğilim vardır. Çünkü sonuçta satıyorsunuz bunu ve sattığımız insanlar gündelik hayatlarını sessiz sedasız sürdüren, ani bir hızlı değişimlerden rahatsız olan insanlar.

Türkiye toplumu zaten böyle çok da melez bir toplum. Dindarlığın ölçüsünde öyle birtakım mutaassıp sabitleme girişimlerine gelmeyecek bir toplum.

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi. burakozcetin@gmail.com
Söyleşi Tarihi: 30/03/2016.

Okan Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü Bölüm Başkanı Prof. Dr. Tayfun Atay ile Okan Üniversitesi kampüsünde 30 Mart 2016 tarihinde görüştük.

İlk olarak isterseniz *Din Hayattan Çıkar*'la başlayalım. Din ve hayat ilişkisinin nasıl ele alınacağına dair denemelerden ve sorgulamalardan oluşan, çok keyifle okunan, öğretici bir kitap. Şimdi tekrar soralım size: ne demek istiyorsunuz "din hayattan çıkar" derken?

Tayfun Atay: Kendi antropolojik ve sosyolojik pozisyonumun teolojik pozisyondan farkını işaret ediyorum "din hayattan çıkar" derken. Kitap, antropolojik yaklaşımla kaleme alınmış yazılardan oluşuyor. Zaten alt başlığı da Antropolojik Denemeler. Yani din antropolojisi ve aynı ölçüde din sosyolojisi çerçevesinde okunması önerilen, öylesi bir çalışma alanının bilgi birikimini vaat eden bir kitap.

Antropolojik pozisyon dinin hayattan çıktığını iddia eder, böyle bir öncülden hareket eder. Din, sonuçta bir toplumsal ve kültürel olgu olarak değerlendirilir. Yani bir kültürel sistem içerisinde insanlar yaşamlarını var ederler ve din bu kültürel sistemin bir kurumdur. Dolayısıyla kültürü de bir toplumun hayat biçimi ve yaşam tarzı olarak düşünecek olursak, her toplumun ürettiği hayatın içerisinde inançla ve bilinmeyenle ilişkisi diyebileceğimiz din, o toplumun kültürel yapısıyla bağlantılı olarak şekillenir. Bu, antropolojik ve sosyolojik pozisyondur. Hâlbuki teoloji bunun tam tersi bir önermeyle ortaya çıkar. Hayat din içinden çıkar. Doğüstü güçten çıkar. Yaratıcı, Tanrı, Allah... adını ne koyarsak koyalım, hayatı var eden budur. Dolayısıyla bir anlamda teoloji için hayat dinin bir ürünüdür diye düşünülür ve teolojinin çıkış noktası budur.

Antropolojik pozisyon, "bana dinini söyle, bana dinini anlat, bana dinini yansıt, bana dinini sun ve deneyimle göster, ben sana nasıl bir hayat yaşadığını söyleyeyim," anlayışına sahiptir. Yani Şamanizm'in avcılık toplayıcılıkla ilişkisini kurmak, totemizmin kabile siyasal örgütlenmesiyle ilişkisini kurmak, tek tanrılı 3 Ortadoğu kökenli dini olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın saban tarımıyla, tarım devrimiyle, hayvan evcilleştirilmesi ve çiftçilikle ilişkisini kurmak... işte bu, antropolojik pozisyondur. Yani kitaba baktığımız zaman bize kitabı var eden hayatın ne olduğunu anlamaya çalışırız. İlk insan Adem'i bize çifti olarak sunuyorsa, demek ki tarımsal bir faaliyetin başladığını işaret eden bir din ve kendi serüvenini de kendi ortaya çıkış ve insanlık serüvenini de tarımla başlatan bir dindir diye düşürünüz. Adem'in iki oğlu Habil ve Kabil'in ilişkisine, atışmasına baktığımızda birisinin çoban diğlerinin çiftçi

olduğunu gördüğümüz ve çatışmanın aslında bu iki geçin biçimi arasındaki çatışma ile ilişkisini kurduğumuzda da biz burada da dinin ortaya çıktığı hayatı nasıl yansıttığını görürüz. Böyle baktığımız zaman kendi antropolojik ve sosyolojik yaklaşımımızı ayırt etmiş oluyoruz.

Dosya konumuz Pop-İslam. Siz popüler kültürü nasıl tanımlıyorsunuz?

Tayfun Atay: Bu alanda birbiriyle de bir anlamda tartışan, rekabet eden farklı yaklaşımlar var. Ben de kendi okumalarımın hareketle, alana hasbelkader nüfuz edebildiğim ölçüde, ama yine antropolojik yaklaşım içerisinden şunu söyleyebilirim: popüler kültür şehir ahalisinin gündelik hayat kültürüdür. İlk kuracağımız cümle bu olmalı; ama burada hemen hangi tarihsel süreç sorusu karşımıza çıkacaktır. Elbette ki dünyada kapitalistleşme süreciyle bağlantılı olarak şehirlerin asli yaşam alanları olarak insan dünyasında öne çıktığı modern dönemden itibaren söz konusu olan şehir ahalisinin kültürü. Yeni popüler kültür folk kültüründen ayıt ederek değerlendirmemiz gerekir. Folk, köy ahalisinin gündelik hayat kültürüdür. Pop, şehir ahalisinin gündelik hayat kültürüdür. Folk modern öncesi kırsal tarımsal bir yaşamı sürdüren köy ahalisinin gündelik hayat kültürüdür. Pop, modern, kapitalist şehirli ve on sekizinci yüzyıldan itibaren de endüstriyel yaşam biçimini sürdüren şehir ahalisinin gündelik hayat kültürüdür. Demek ki popüler kültürü kapitalizmle, endüstrileşmeyle, şehirleşmeyle, şehirlerin insan yaşamında önem kazanmasıyla ve tabii ki bir iktisadi kategori ve bir aktör olarak burjuvaziyle ilişkili olarak düşünmemiz gerekir. Bir diğer fark da şudur: folk kültür insanı gündelik hayatını kendi ürettiklerini tüketerek sürdürür, yani geçimlik ekonomi söz konusudur. Popüler kültür ise pazarın ve piyasa ekonomisinin ortaya çıktığı, kâr için üretimin söz konusu olduğu aşamadır. Dolayısıyla pazarın insan yaşamında asli hale gelmesiyle birlikte popüler kültürün de artık hayatımızın parçası olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden o ilk kurulan pazar yerlerindeki karnavallar, panayırılar... bütün bunlar popüler kültürün belki de o ilk görsel karşılıkları olarak düşünülmesi gereken alanlardır, mekânlardır, pratiklerdir. Özetle, popüler kültür modern zamanlarda karşımıza çıkan, kırım insan yaşamında merkezi olmaktan çıktığı, tarımın insan yaşamında iktisadi olarak asli olmaktan çıktığı, şehrin insan yaşamında merkezileştiği ve ticaretin iktisadi açıdan insan yaşamında asli hale geldiği bir dönüşüm sonucu olarak ortaya çıkan gündelik hayat kültürüdür.

Peki yine bu modern dünyada popüler kültür ile din arasındaki ilişkiyi nasıl anlamalıyız?

Tayfun Atay: Dini biz toplumsal kültürel sistemin bir çıktısı olarak düşünüyorsak ve onun bağımlı değişkeni olarak düşünüyorsak –ki burada ilk cevaba bir ek yapabiliriz; teolojik yaklaşım hayatı dinin bağımlı değişkeni sayar. Antropolojik yaklaşım ise dini hayatın bağımlı değişkeni sayar. On dokuzuncu yüzyılda kristalleşen modern endüstriyel şehirli kapitalist yaşam ve bunun evrenselleşmesi, karşımıza popüler kültürü çıkarıyor. Gündelik hayatımızın akışında, alışverişten giyim kuşama, yeme içmeye, eğlenceye kadar hayatın her alanında söz konusu olan pratikler böylesi bir yeni yaşam biçimine bağlı olarak şekilleniyor. Din de aynı şekilde bu yeni yaşam biçimine bağlı olarak şekillendi ve bunun en önemli unsuru sekülerleşme oldu. Modern öncesi hayatın içinde din her yerde karşımıza çıkar, din her yerdedir. Kırsal, geleneksel bir yaşam biçiminin hakim olduğu; şehirlerin marjinal yaşam alanları olarak var olduğu bir dünyada eğitimden hukuka, ekonomiden sanata ve bilime kadar her şey dinle ilişkiliydi. Yani ahlak sistemi de dinden çıkıyor, hukuk da dinle ilişkili.

Modern hayatsa dini kıyıya itmiştir. Din her yerde olmaktan çıkıyor ve şeyler arasında bir şey haline geliyor. Biz buna sekülerleşme diyoruz. Bu, dinin yok olması demek değil. İnsanların maneviyat ihtiyacı tükenmiş değil. Aksine modern zamandan post-modern zamanlara doğru yol aldığımızda, yani yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, modernite karşısındaki hayal kırıklıkları ve modern toplumun bireyselleşme özelliği sebebiyle, giderek cemaatlerinden kopan insanların yalnızlık, yabancılaşma gibi sorunlarla karşı karşıya kalması söz konusu. Bütün bunlar, bir şekilde bir yeni cemaatleşme dediğimiz sürecin önünü açtığı noktada dinin de yeniden, yeni biçimlerle önem kazanmasına yol açıyor tabii.

Modern zamanlarda din sekülerleşme süreciyle birlikte hayatın içinde farklı alanları da belirleyen bir unsur olmaktan uzaklaşıyor ve bireysel vicdani bir alanla sınırlandırılıyor. Popüler kültür açısından bir anlamda seküler bir işleyiş söz konusu. Çünkü popüler kültür ancak seküler zeminde neşvünema bulur. Yani dinin hayatın bütün alanlarını doldurduğu bir süreç söz konusu olduğunda, popüler kültürün kendisi çok fazla insanlara hitap edecek bir şey sergileyemez. Üretim süreci içerisine giremez. Dolayısıyla modern zamanlarla birlikte popüler kültür seküler bir zeminde hayatın içinde yer almaya başlarken, diğer yandan dinin marjinalleşmesine ve insan yaşamının sekülerleşmesine tanık olundu. Bu süreçlerle birlikte dinde sekülerleşme dediğimiz bir süreç de söz konusu oldu. Yani insanlar inançlarını seküler hayatın içinde

sürdürdükleri diğer eylemlerle etkileşime sokarak yaşar oldular. Mesela *Din Hayattan Çıkar*'ın kapağındaki gibi bir görüntü ortaya çıktı: Müslüman gençlerin aslında nasıl seküler zeninde bu inancı sürdürdüklerini işaret eden bir tablo.

Biraz sonra geleceğiz ama, acaba iktidarın din konusunda gittikçe agresifleşen tutumunu bu sekülerleşme eğilimleri ile ilgili düşünebilir miyiz?

Tayfun Atay: Elbette ama tabii yani burada Türkiye'den bahsediyoruz. Tabii Türkiye de bu dindar muhafazakâr iktidarın böyle olmasının sebeplerini ararken önceki dönemdeki iktidar sürecine, rejimin işleyişine bakmamız gerekir. Uzun yıllar sürmüş bir mağduriyetten kaynaklanan bir anormallikle şekillenmiş bir muhafazakâr hareket bugünkü. Ve buna bağlı olarak da son derece aşırı zorlama ve hayatı boğucu bir dindarlaştırma pratiği sergiliyor. Bu bir taraftan toplumun seküler kesimlerini rahatsız eden, boğan bir etki yapıyor, ama ben iddia ediyorum ki bu turum dindarları da boğan bir etki yapıyor. Çünkü sekülerleşme süreci Türkiye'de sadece bir seküler toplum yaratarak, bir seküler insan malzemesi ortaya çıkarmadı. Bu memlekette dindar insanlar da sekülerleşti. Dolayısıyla bu coğrafyada Cumhuriyetle birlikte yaşanan laiklik tecrübesi diğer Müslüman ülkelerde olmayan bir tecrübe. Dolayısıyla bu ülkenin Müslümanları da bu tecrübeden geçti. Ve bu ülkedeki Müslümanlık da bir sekülerleşme sürecini yaşadı.

Dolayısıyla siyasi iktidarın toplumu dindarlaştırma çabasına bir sosyal mühendislik de diyebilirsin rahatlıkla. Bu sosyal mühendislik projesi aslında dindarları da rahatsız eden bir anormallikte işliyor. Bu anormalliğin bir sebebi daha önce yaşanmış olan dindar mağduriyetlerin ister istemez hıncını çıkarmak çabası. Ama diğeri, işte sorunun cevabına geliyoruz: dindar muhafazakâr iktidar bir bakıyor ki sadece toplumun seküler yaşam sürdüren kesimi değil, kendi hedef kitlesi olan dindarlar da –özellikle genç dindar Müslüman kuşaklar da– aslında hiç de onların istediği çerçevede böyle taassubi bir dindarlığa cevap verir, bunu kabul eder noktada değiller. Yani, bizim dindarlarımız da hayatın neşesini, keyfini, hazzını sürmek istiyor. Yani toplumda seküler kesimde ne oluyorsa, işte pop müzik, batı etkileşmesi, sinema, eğlence, şov programları, sosyalleşme, televizyon dizileri, pop yıldızlar... bütün bunlardan aynı şekilde hoşlanıyor dindarlar da.

Tam bu noktada dindarların tüketim ve hazla kurduğu ilişkiyi, bu ilişkinin seyrini değerlendirmenizi rica edebilir miyiz? Nasıl bir dönüşümden bahsediyoruz? Bunun dinamikleri nelerdir?

Tayfun Atay: Bu süreç sadece Müslümanlar için geçerli değil tabii. Toplumun bütünü için konuşmalıyız. Ama özellikle dindar kesim ve dindar genç kesim açısından daha da vurgulu olarak konuşmamız gerekir. Beni seksenli yıllarda Nakşi Cemaatini çalışmaya iten şeye İslami yeniden canlanma –*Islamic revival*– deniyordu o dönemde. O süreçlerle çok ilgilendim. Mesela o dönemde dini kitap fuarları oluyordu, çok net hatırlıyorum müdavimiydim onların. İslami entelijansiya, o canlanma, İslamcı yazarlar, entelektüellerin ortaya çıkması hatta onların seküler toplumla etkileşimi bütün bunlar... Ali Bulaç'lar, İsmet Özel'ler, Rasim Özdenören'ler, bunların hepsi o dönemde karşımızdaydı ve muazzam bir yayın faaliyeti vardı. Yani biraz solun 1980 sonrası kırılmasıyla da yaşadığı birtakım sıkıntılar karşısında İslami alanda böyle muazzam bir entelektüel bir hareketlilik vardı. Ama doksanların ortasında Hacı Bayram'a gittiğimde kitapların ortadan kalktığını, cevşen dualarının olduğu kolyelerin ve benzeri aksesuarların öne çıktığını görmeye başladım. Kitaptan yavaş yavaş uzaklaşma İslami kesimde de doksanlardan itibaren söz konusu oldu. Bu dönemde de dergiler yayımlandı, ama o sözünü ettiğim dergi çokluğu ve ilgi artık söz konusu değildi. Bitti. Niçin bitti? Çünkü Türkiye'de özel televizyonların hayatımıza girmesiyle birlikte, Türkiye'nin popüler kültür çağına açılışı gerçek anlamda doksanlardan sonra başladı. Ondan önce de var tabii popüler kültür, ama seksenlerle ve Özal'la birlikte kapitalizm taşraya açıldı. Orada işte karşımıza Müslüman burjuvazinin ilk tohumları çıkar. Doksanlı yıllarda özel televizyonların hayatımıza girmesiyle birlikte Türkiye'nin görsel kültürle bir anda karşı karşıya kalması söz konusu. Seksenlerden itibaren Özal'la söz konusu olan liberal patlamanın, doksanlarda özel televizyonlarla birlikte bir kültür endüstrisine ram olması, onunla buluşması, birleşmesi...

Doksanların içerisinde yavaş yavaş artık görsellik, seyir bizim esas kültürel motivasyonumuz oldu. Görselliğin öne çıkması İslami kesimde de televizyon sürecine girme kararını tetikledi. İşte ilk TGRT'nin, Kanal 7'nin ortaya çıkış hikâyesi bu. Artık insanları yönlendirme çabası ekrandan geçiyor, televizyondan geçiyor. Bu işi önce ilk seküler kesim, seküler sermaye gerçekleştirdi. Ama İslamcı, İslami kesim hemen devreye girdi. Ve doksanlardan itibaren aslında Türkiye'de İslamcı hareketin de yazılı kültürü ve entelektüel motivasyonu bir kenara bırakıp, görsel kültürü ve eğlence motivasyonunu öne çıkarmaya başladığı bir dönem söz konusu oldu. Tabii bu dinin, İslam'ın sınırlayıcı etkisi altında, ebedette ki daha mazbut biçiminde yürüdü, ama yürüdü. Mesela şu oldu; TGRT ilk başladığında Kuran tilavetiyle prime time'ı dolduruyordu. Sonra baktılar ki bu bir satış meselesi ve bir ticari bir mesele ve burada ayakta kalmak lazım, Kur'an tilavetiyle yol alan dindar kanallar Gülben Ergen'leri,

Seda Sayan'ları transfer edip bir anda işte o popüler kültürün zeminine girdiler. İşte bu yüzden popüler kültür sekülerdir diyorum; popüler kültür seküler sever. Aynı şey mesela tesettürde oldu.

Tesettür meselesi tam da Türkiye'de İslam'ın folk kültürden popüler kültüre geçişindeki kırılmaları, acıları, yıkımları, sızıları anlatan bir süreçtir. Folk kültür hakkında söze başlarken ne dedik? Folk kültür insanı kendi ihtiyacını kendisi üretir ve tüketir: giysisini de kendisi diker, kilimini de kendisi dokur, sepetini de kendisi örer, ekmeğini de kendisi pişirir, eğlencesini de masalını kendisi üretir, kendisi güler kendisi oynar, türküsünü de kendisi yakar ve dinler. Folk kültürde insanlar gündelik hayatı kendileri üretir ve tüketirler; pop kültürde insanlar gündelik hayatın içinde tüketecekleri her şeyi pazardan alırlar. O yüzden popüler kültürün en önemli unsuru pazar. Şimdi bunun İslam'a yansıması ne oldu? Seksenlerden itibaren giderek daha çok muhafazakâr, dindar insan köylerden kırsal alandan merkeze gelir, üniversite okuyarak, meslek sahibi olarak, şehir hayatının o kapitalist işleyiş içerisine girer. Köyde ya da kasabada kendi giysisini kendisi üreten insan büyükşehirde çok daha endüstriyel, çok büyük ölçekli ticari işletmeler içerisinden ancak bu ihtiyacını karşılayabilir durumda. Dolayısıyla, mesela Tekbir Giyim A.Ş. çıktı ortaya. İlk çıktığında tekbir giyim ne dedi? Biz artık büyükşehirlerde yaşayan ve kendisi başka işlerle uğraşan çalışan, büyükşehirde yoğun bir var olmanın mücadelesi veren Müslümanların eşlerinin, çocuklarının, bacılarının, kızlarının ibadet ihtiyacını karşılamak için böyle bir işe Allah rızası için seferber olduk. Peki, oradan nereye geldi Tekbir giyim zaman içerisinde? İhtiyaç ekonomisinin devamıymış gibi başladı, kendini kâr ekonomisinin cenderesi içerisinde buldu. O kapitalist ekonominin işleyişi içerisinde tesettür defileleri yapar oldu. Tesettür defilesi nedir? Teşhir. Tesettür nedir? Mahremiyet. Zaten tesettürün amacı mahremiyet; sen tesettür defilesi ile Allah'ın emrini teşhire dönüştürüyorsun. Teşhir mahremiyetinin tersi. Dolayısıyla örtünen kadınların güzelleşmek için örtünmelerini önerir hale geldiler. Bu nasıl oldu? Çünkü bir rekabet ortaya çıktı. Tekbir giyim yanına diğer tesettür firmaları çıktı. Dolayısıyla ayakta kalabilmek için, "bacılarımızın inanç ihtiyacını karşılamak için üretim"den; "diğer rakip firmanın altında ezilmemek için üretim"e geçildi. Bunun sonucunda da, moda endüstrisinin bir parçası oldu. Tesettür giysi üretimi işte böyle bir dönüşüm yaşadı. Dolayısıyla popüler kültürün, o seküler kâr hedefli işleyişinin ve liberal ekonominin işleyişinin bir parçası, bir mütemmim cüzü haline geldiler.

Bir söyleşinizde Türkiye’de Müslüman burjuvazi büyük ölçüde erken kapitalizmin koşullarında bir yaşam sürdürürken, seküler burjuvazi geç kapitalizmin koşullarına daha uygun bir hayat yaşamakta diyorsunuz. Hala bu görüşe katılıyor musunuz? İkincisi, Müslüman burjuvazi ile seküler burjuvaziyi birbirinden ayıran sınır çizgilerini nasıl çizebiliriz?

Tayfun Atay: Şimdi süreç tabii çok hızlı işliyor. Türkiye’de Müslümanlar, dindar-muhafazakâr kesim kapitalizme geç intikal etmiştir, ama geç intikal ettiği kapitalizmin erken dönemlerindeki işleyişine intikal etmiştir. Çok karmaşık gibi görünen bu cümleyi açmamız gerekecek. Bununla kastettiğim şu. Tabii geç kapitalizm çok tartışmalı bir tabir. Ernest Mandel’den hareketle kullanıyoruz. O tabii çok daha ağır ve iktisadi temelde bunun değerlendirmesini yapıyor. Benim yaklaşımım çok daha basit ve biraz Jameson’ın *Postmodernizm: Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı* kitabından hareketle, oradan yararlanarak kurduğum bir cümle bu benim. Geç kapitalizmin özelliklerini biliyoruz. Kültür endüstrisi, servis sektörü öne çıkıyor; kol emeği önemini yitiriyor; teknolojinin giderek kapitalist üretim sürecinde daha fazla belirleyici hale gelmesi söz konusu. Bütün bunlarla ilişkili olarak Batı dünyasında –kapitalizmin o vahşi kapitalizm dediğimiz o dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar süren döneminde, biraz da tabii çevreye verdiği zararlar üzerinden– sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlı bir işleyiş gibi, daha istikrarlı bir gidişi sağlamaya yönelik kültürel ideolojik düşünsel duyarlılıklar ortaya çıktı geç kapitalizm koşullarında.

Şimdi Türkiye’de Cumhuriyet’le birlikte yaratılmaya çalışılan seküler burjuvazi 1970’lerden itibaren artık kurumsallaşmaya başlıyor. TÜSİAD 1971’de kuruluyor. Bu burjuvazi sonunda dünyada kapitalizmin bugünkü işleyişiyle çok daha duyarlı bir işleyişin içerisinde. Bu kapitalizm tüketme endeksli bir kapitalizm. Üretme endeksli on dokuzuncu yüzyıl kapitalizminden farklı olarak, esas meselenin üretim değil, tüketim olduğu bir kapitalizm. On dokuzuncu yüzyılda üretimi attırmak esastı. İşçinin uzun saatler çalışması, çocuk işçilik... biz ona işte vahşi kapitalizm diyoruz, niye? Çünkü talep o kadar yüksek ki arz bunu karşılayamıyor. O yüzden de üretimi nasıl arttırırız, klasik kapitalizm böyle düşünüyor. Geç kapitalizmde mesele tüketimi nasıl arttırırız. Çünkü ürün fazlasıyla üretiliyor. Talep var ama o üretimi karşılayacak ölçüde değil. Şimdi böyle olunca sizin tüketimi özendirmeniz gerekiyor. Tüketimi özendirmek gibi bir derdiniz olduğunuz için de geç kapitalist dünyanın en önemli endüstrisi reklam endüstrisi oluyor. Reklam endüstrisinin derdi de tüketici üretmek. E şimdi bakıyorsun işleyişe, kültür endüstrisi, sinema, müzik, sanat, dizler, televizyon, şov dünyası...

bunların hiçbiri reklam olmazsa işlemiyor. İşleyemiyor. Reklam almadığı, sponsor bulunamadığı noktada bu iş çöküyor, niçin? Çünkü hayatımız insanları tüketici kılmaya dönük bir kaygı, bir arayış, bir çırpınış içerisinde geçiyor.

Müslüman burjuvazinin gelişimine gelince. Bu ancak 1980'lerden sonra, ilk adımları Özal'la birlikte atılan, neoliberal ekonominin o devletten nispeten daha bağımsız işleyişe geçebildiği – darbe koşulları altında tabii bütün bunlar–, kapitalizmin Türkiye'de merkezle sınırlı olmayan bir şekilde çevreye de yayıldığı, Anadolu Kaplanları'yla tanıştığımız dönemde söz konusu oluyor. Taşranın geçimlik ekonomiden, çiftlikten çıkıp ticaretle, kapitalistleşmeyle, girişimcilikle tanıştığı bir dönemin beraberinde gelen ve Türkiye'de dindar muhafazakâr kitlelerin burjuvalaşmaya başladığı bir dönem bu. MÜSİAD'ın kuruluşu 1990, TÛSİAD 1971'de kuruldu dedik. Demek ki Müslüman burjuvazinin kurumsallaşması 1990'larda gerçekleşiyor. Bundan 10 yıl sonra da AKP iktidarıyla bu Müslüman burjuvazinin artık sesini çok daha fazla yükseltebildiği, hatta bir siyasi iktidarı taşıyabildiği, sırtlayabildiği bir noktaya geliyoruz. Burjuvazisiz hiçbir şey olmaz. Sonuçta bizi Gezi Parkı sürecine getiren sürecin ve bölünmenin bu kadar sertleşmesi, bu kadar kaygı verici olmasının en önemli nedeni, her iki kesimin kendi burjuvazilerinin de oluşmuş olması.

Mesela sana tuhaf gelmiyor mu, Türkiye kapitalizminin temelini oluşturan, öncülüğünü temsil eden bir kurumun içinden çıkıyor üçüncü kuşak Koç ve "eğer biz kapitalizmi daha insanı hale getiremezsek sonumuz vahim" diyor. İşte bu geç kapitalist ağzıdır. Yani 'kapitalizmi insanileştirmek' söylemi. Batı dünyasına bak mesela, şimdi her yerde 'sakin şehir', 'çevreye duyarlı şehir'... Almanya'ya, İngiltere'ye, Hollanda'ya bir on dokuzuncu yüzyılın sonunda bak bir de yirminci yüzyılın sonunda bak. Bugün senin ülkende söz konusu olan doğa tahribatı, etrafı insan yaşamına açmak, ormanları kesip biçmek, inşaat sektöründeki bu patlama... Bunlar bu ülkelerde on dokuzuncu yüzyılın sonu, yirminci yüzyılın ilk yarısında var. 1950'lerden itibaren oralarda yavaş yavaş daha dengeli bir sürecin önü açılıyor. Öbür taraftan, teknolojinin çok daha verimli kullanımı ve insan unsurunun üretim sürecinden giderek çekilmesi söz konusu. Buna bağlı olarak da servis sanayinin ve kültür endüstrisinin öne çıkması söz konusu. Bunlar geç kapitalizmin parametreleri. Öbür taraftan erken kapitalizmin parametreleri şunlar: her şey insan içindir diye düşünerek sınırsız ve hiçbir şekilde kaygısız şekilde doğayı tarumar etmek, her yerde kentsel dönüşüm projeleriyle bütün doğal alanlarda inanılmaz yapılaşmaya gitmek. İşte o övünülen yolları yapmak, Kanal İstanbul'u açmak, Üçüncü Boğaz köprüsünü dikmek ve bu şekilde de temsil ettiği bu kapitalist pratiği kendi kültürel kitlesine, yani dindar muhafazakâr insanlara bir şekilde

göstermek: “Bak bunları sizin için yapıyoruz.” O insanların da alabildiğine gözü kararmış biçimde kapitalistleşmesi, ama öbür taraftan da geç kapitalizmin diğer parametresi olan tüketime hala Türkiye de seküler toplum kadar rağbet etmemesi.

Ben bu soruyu cevapladığım zaman iki yıl önceydi sanırım. O gün de söyledim, bu çok çabuk değişecektir. Türkiye’de Müslüman burjuvazi de, (Müslümanların, dindar muhafazakârların kapitalistleşmesi sürecinde) hızla daha fazla tüketime endeksli bir yola girilecektir dedim. Ama yine de baktığımız zaman, şimdi Türkiye de tüketim kapitalizminin en fazla hayata geçtiği bölgeleri düşünelim: Kadıköy, Beşiktaş, Çankaya, Bodrum... Buralarda ne görüyorsun burada seküler toplumu görüyorsun. Misal Sultanbeyli ilçesindeki tüketim hacmi, diyelim kitlesel anlamda Kadıköy’le aynı değil. Ya da ne bileyim işte, İzmir’le Erzurum’u karşılaştıralım, aynı değil. Yani bu arada gece hayatı var, sabahlara kadar insanlar eğleniyor, dışarda yemek yemek var. Müslümanlar da bunu yapıyor, ama o haftada bir yapıyorsa bu her gün yapıyor. İşte tam da geç-kapitalizmin daha çok seküler toplumun pratik alanını oluşturduğu, erken kapitalizmin de Müslüman dindar-muhafazakâr orta sınıfın pratik çerçevesini oluşturduğu şeklinde bir ayrıma gidiyorum.

Bu sınırsız üretim, kalkınma, büyüme ve tüketim arzusu İslamcılığa ve muhafazakârlığa ne yapıyor?

Tayfun Atay: Şunu yapıyor bir kere. Hani o İslam’ın ahlaki ve manevi boyutlarını tamamen anlamsızlaştırıyor. Şimdi mesela İslam’ın namusu diye düşünürüm ben tasavvufu. Tasavvuf İslam’da nasıl ortaya çıkmıştır? Emevilerin İslam’ı giderek bir siyaset haline getirip, resmileştirip, lükse, şaşaaaya boğmasına karşı tepki olarak çıkmıştır. Yani şunu diyordu: İslam bu değil, peygamberin vaat ettiği de bu değildi. Siz İslam’ı zenginlik dini haline getirdiniz. Halbuki İslam tevazu ve kanaatkârlığı hedefler. Sufi biliyorsun ‘suf’tan gelir. Yün giymek tevazuunun simgesidir, çünkü yoksulluğu temsil eder. İşte “bir lokma bir hırka”. Ne yapmıştır diye soruyorsun İslam’a. Bir lokma bir hırka prensibinden hareket eden bir anlayıştan “alsak alsak daha daha ne alsak” anlayışına geldik.

İslamcılığın, İslamcıların Müslüman kesimin sınırsız üretimle tanışması demek, İslami ahlakın kapitalist ahlaka kurban edilmesi demektir. Çünkü sınırsız üretimin sebebi kârdır. Kârın düşmemesidir. Iphone 5’ten Iphone 6’ya niye geçiyoruz. Hala o firma kâr etmek zorunda olduğu için. Iphone 6’yla Iphone 5’in kullanım farkı ne, sıfır. Benim ona ihtiyacım yok ama neden alacağız? Çünkü işte burada bak tüketim

kültürüne geldik. Tüketim kültürü tüketimin ihtiyaç olmaktan çıkıp değer haline geldiği noktadır. Tüketiyorsan varsın. “Düşüyorum o halde varım” değil, “tüketiyorum o halde varım” dediğin nokta.

Dolayısıyla sınırsız üretimin içinde olmak İslamın vaat ettikleriyle çok da bağdaşır bir şey değil. Doğa karşısındaki muazzam hâkimiyetinin sonucu olarak, doğanın nesneleşmesi, metalaşması, her türlü sömürüye açık olmasıyla birlikte insanlık neredeyse kendi yaşamını yok edecek noktaya geldi. Bugün bununla sorunu olmayan günümüz İslam fikriyatı ya da İslam pratiği, artık hani İslam’ın o bize hep söylenen anlayışının dışına çıkmış, yeni bir biçim kazanmış demektir.

Popüler, seküleri sever dedik. Ama diğer yandan popüler kültür alanında muhafazakârlaşma eğilimleri söz konusu. Sorumuz şu: İslami bir popüler kültür alanının varlığından söz edebilir miyiz? Müziğiyle, edebiyatıyla...

Tayfun Atay: Şimdi sorun şu, muhafazakârlıktan ne anlıyoruz? Yani muhafazakârlık Batı’da ne anlama gelir ve Batı’daki anlamıyla muhafazakârlıkla popüler kültürün ilişkisi nasıl kurulur? Şimdi muhafazakârlığı toplumsal düzenden yana konformist bir pozisyon olarak algılaysak ve bunun savunusu diye düşünürsek, aslında popüler kültür ortalamaya hitap ettiği için her yerde konformizmi ve öne çıkarır. Muhafazakârlığın bu anlamda popüler kültürün ortalama pozisyonu olduğunu söyleyebiliriz. Ama tabii ki popüler kültürün içerisinde radikal, aykırı, protest unsurlar da yer alır. Mesela sinemaya bakalım, müziğe bakalım, konformizm belki daha yaygındır. Ama bunun yanı sıra protest ve daha radikal ürünler; anarşist, sosyalist, düzeni sorgulayan, antistatükocu içerikler de popüler kültür içerisinde yer alır. Hatta bazı dönemler bunları daha da vurgulu hale getirir. 1960’lı ve 1970’li yıllar öyleydi.

Ama genel olarak baktığımızda popüler kültür ortalamayı temsil eder, çünkü orada bir muhafazakâr eğilim vardır. Çünkü sonuçta satıyorsunuz bunu ve sattığınız insanlar gündelik hayatlarını sessiz sedasız sürdüren, ani bir hızlı değişmelerden rahatsız olan insanlar. Hepimiz aktivist değiliz, hepimiz ideolojik güdülerle hareket etmiyoruz, siyasi hareketlerin içerisinde değiliz, hepimiz bir aydın performansı, entektüel performans içerisinde değiliz. Ortalama insanlar, gündelik hayatlarını sürdürebilmek için çok da sarsıntı geçirmemek ister. Ama modern hayatı sürdüren ortalama, bunu seküler bir zeminde sürdürüyor, bunu da görüyoruz. Yani hayatın her alanında dini duyguyu hissetmek istemiyor. Dini duyguyu kilisede hissetmek istiyor, camide hissetmek istiyor, belki Cuma namazında hissetmek istiyor, belki Ramazan’da,

bayramda hissetmek istiyor, ama günün her saniyesinde, dakikasında hayatın her santimetrekaresinde hissetmek istemiyor. Buna rağmen böyle bir muhafazakâr yönü var ama bu muhafazakârlık bugün anladığımız anlamdaki muhafazakârlık değil. Ona bakılırsa Türkiye’de seküler toplum da muhafazakâr, yani hiç kimse öyle çok aşırı uç hayat tarzlarından hoşlanmıyor, onların hâkim olmasını istemiyor. Biz, mesela herhangi bir televizyon dizisindeki içerik ne kadar seküler olursa olsun, aile kurumunun topyekûn reddine rastlamayız. Aile kurumunun içinde olup bitenler sorgulanabilir, aile parçalanmalarının yarattığı sorunlar değerlendirilebilir, ama son tahlil de baktığın zaman hiçbir dizide ailenin topyekûn reddedildiğini, lanetlendiğini göremezsin. Bu, sol vurgulu dizilerde bile öyledir, yani *Öyle Bir Geçer Zaman Ki*’yi alalım mesela. Orada aile parçalanmaları, aile içi sorunlar, kuşak çatışmaları vurgulanır ama yine de ne kadar aykırı içeriği olsa bile sonuçta ailenin insanın son sığınağı olduğu vurgusuyla biter. Bu Batı dizilerinde de böyledir. Mesela bütün insan ilişkilerinde, hani en marjinal, en aykırı insan ilişkilerinde bile aile bağları bir şekilde korunur ve aile bağları meşrulaştırılır. Şimdi ama bunu böyle yapmak var, bir de göstere göstere, aile güzellemeleri yaparak, adeta bir ilkokul çocuğuna ailenin önemini anlatırcasına bir üslupla yapmak var. İşte, bu iktidarın popüler kültür alanına, televizyon programlarına müdahalesinin sonucu olarak ortaya çıkan bir sorun. Dizideki kızın etek boyundan tut, içilen içkiye kadar pek çok ayrıntıyla uğraşılması. *Muhteşem Yüzyıl* dizisiyle uğraşıp, başka kurguları, çok daha doğrudan, hamasi, ergen nitelikli kurguları hedefleyen bir girişimde bulundu iktidar. Bununla karşımıza çıktı. Aslında bana sorarsan *Muhteşem Yüzyıl* Osmanlıcı bir dizidir. Ama doğrudan, kör kör parmağım gözüne bir Osmanlı güzellemesi yapmak yerine, dolaylı bir anlatımla ve kurgunun en çok ihtiyaç duyduğu o fantastik ve erotik öğeleri öne çıkartarak veren, ve aslında o Osmanlı yaşamını, hatta muhafazakârlığı çok daha dolaylı bir biçimde ama çok daha kalıcı bir etkiyle insanlara, sade vatandaşa sunan bir dizidir. Şimdi sen bu diziyi reddedip, işte ceddimizi kötülüyorlar, haremde şunu yapıyorlar, bunu yapıyorlar derken bunun yerine koyduğun diziyi de kimse seyretmiyor. O dönemde başka bir Osmanlı dizisi daha yapıldı. Özcan Deniz başroldeydi biliyorsun. *Fatih* dizisi yaptılar bunlar mesela, tam da siyasi iktidarın istediği tarzda, her şey güllük gülistanlık pürüzsüz, mükemmel bir şekilde tasvir edilmiş dizilerde. Şimdi kurguda bu gitmez, çünkü en muhafazakâr, en kapalı insan bile izlediği kurguda dinamizmi ister. Dinamizmi sağlayan çatışmadır, sorundur. Birtakım noktaların, yanlışlıkların sergilenmesidir. Çatışmayı yok sayıp insanlara her şeyin pürüzsüz olduğu, hiçbir yanlışın, kusurun olmadığı mükemmel bir Osmanlı kurmacası sunduğunuz zaman insanlar bunu alkışlar, “yaşa, var ol, nur ol” der, ama

kimse istemez. İzletebilmek için entrika lazım; izletebilmek için dozunda ya da değil erotizm lazım; izletebilmek için fantastik öğeler lazım.

İktidar Türkiye’de muhafazakârlığı o kadar ergen bir biçimde anlıyor ve değerlendiriyor ki, aslında muhafazakâr saymadığı ve lanetlediği ürünler kendi işine en çok yarayacak ürünlerken bunları bir kenara itip kendi zorlamasıyla ortaya çıkardığı ürünlerle de bütün bir sektörü, televizyon ve dizi endüstrisini sekteye uğratan, reklamcılığı da sıkıntıya sokan sonuçlar aldı. Rating sistemini değiştirdiler örneğin. Sebebi şudur. Şimdi AB grubu diye bir grup var biliyorsun. Yüksek gelir düzeyine sahip insanlar... Türkiye’deki üst orta sınıf diyelim. Şimdi bu eski reyting sisteminde, eğitimin de işin içine katarak belirlenen bir gruptu; yani sadece gelire bakılmıyordu. Gelirin yanı sıra yükseköğrenim görmüş olmak, doktora yapmış olmak, anne babanın da eğitilmiş olması gibi kriterler vardı. Şimdi bu, Türkiye’de seküler kesimin üst orta sınıfını temsil ediyor. Bak şimdi, geç kapitalizm erken kapitalizm meselesine başka bir taraftan giriş yaptık. Şimdi Türkiye’de seküler orta sınıf, seküler burjuvazi aynı zamanda eğitilmiş, Batı’ya açık, daha farklı bir beğeni düzeyine sahip. Bunu diğer beğenileri küçümsemek için söylemiyorum. Şimdi Türkiye’de Müslüman orta sınıf, Müslüman zenginlerde eğitim faktörü tabii ki özellikle bir önceki kuşaklara bakıldığında daha düşük, ama gelirleri yüksek. Eğitimin etkisi şu: eğitim düzeyinin yüksek olması, Batı kültürüyle daha fazla etkileşim içinde olmak anlamına geliyor. Bunun beraberinde birtakım kurgulara, hikayelere daha fazla açıklık ve rağbet, ve dolayımli anlatıma daha fazla uyum sağlayabilmek anlamına geliyor. Bu durumda *Yalan Dünya* dizisi ratingde AB grubunda bir numara oluyor. Gülse Birselle’in sitcom harikası; ben ona bir tür memleketimden insan manzaraları demiştim. Şimdi bu sözünü ettiğim birinci durumda, yani AB grubunun belirleyici kriterinin eğitim olduğu modele göre *Yalan Dünya* bir numara oluyor. İktidar ne yaptı? Dedi ki rating sistemi Türkiye’de o seküler gruba göre düşünülmüş bir şeydi. Şimdi yeni rating sistemini, biraz önce sözünü ettiğimiz o yeni yeni büyüyen gelişen serpilen Müslüman burjuvaziye işin içine katacak şekilde, sadece gelir düzeyini hesaba katarak düzenlediler. Dolayısıyla, eğitim faktörü çıkınca AB grubunda da *Yalan Dünya* AB grubunda altıncı yedinci sıralara geriledi. Neler yükseldi? *Yalan Dünya* yerine *Güzel Köylü* diye işin içinde daha doğrudan komedi öğeleri olan, hatta içinde erotizm de olan, ama birtakım mesajların daha düz verildiği içerikler yükseliyor. Yoksa muhafazakâr dizi yapıyorlar, o dizileri muhafazakârlar bile izlemiyor. Ama şu oldu. Yeni rating sisteminde bir numara olan dizi de reklam almadı. Çünkü biraz önce söylediğimiz noktaya geliyoruz. Bu ülkenin tüketim alışkanlığı daha yüksek, daha sürekli olan kesimi seküler orta ve üst sınıfları.

Onlara yönelik yaptığın zaman, rating sistemine reklamcı bakıyor, diyor ki, “şu dizi AB grubunda bir numara, ben ona reklam verirsem bu reklamın dönüşü olacak.” Müslüman orta ve üst sınıflar henüz daha geç kapitalizmin ne diyelim gereğini hakkıyla yerine getiriyor değiller. O yüzden tüketim alışkanlıkları düşük ve süresiz. Öyle olduğu zaman da onların izlediği diziler bir numara oluyor ama reklam veren bunun geri dönüşünü göremiyor. O zaman da ne oluyor? *Yalan Dünya* yedinci sekizinci sırada ama ilk sıradakilerden daha çok reklam alıyor. Ama işte bu da reyting sisteminin işleyiş kurallarına ters. Dolayısıyla bütün bu geç kapitalist akışın içindeki Türkiye kültür endüstrisine tahrip edici bir müdahalede bulundular.

Son soruyu soralım. “Türkiye’de seküler hayatı sürdürmek isteyenler için en büyük kozun popüler kültür olduğunu düşünüyorum” demiştiniz yine *Ekranella*’daki söyleşinizde. Bunu biraz açabilir misiniz?

Tayfun Atay: Onunla bitirelim, hem de belki daha önceki sorularda yanlış anlama ya da çelişkili gibi görülecek noktaları da bir kez daha temize çekelim. Popüler kültür aslında doğası gereği muhafazakârdır dedim bir yandan. Ama Türkiye şartlarında popüler kültür adeta muhafazakârlığa bir meydan okuma gibi karşımıza çıkıyor dedik değil mi? Dolayısıyla yer ve zaman çok önemli. Muhafazakârlıktan ne anladığımız çok önemli. Muhafazakârlık modernlik karşıtlığı, değişme karşıtı demek değil, bir anlamda süreklilik içinde değişimi, gelenekle geçmişi yok saymadan bugünü ve geleceği hayata geçirmeyi savunan bir pozisyon muhafazakârlık. Ama işte Türkiye’de taassupla özdeşleştiriliyor. Bu ülkede iktidar, muhafazakârlık adına taassup üretiyor, o yüzden de neye muhafazakâr diyoruz neye demiyoruz buna iyi bakmamız gerekiyor. İşte bu noktadan hareketle Türkiye’de bu mutaassıp iktidar kendisini muhafazakârlığın temsilcisi ve pratisyeni gibi gösterse de, bir türlü fethedemediği alan popüler kültür alanı. Çünkü popüler kültür seküler zeminde neşvünema bulur, gelişir, serpilir. Dinin reddedildiği bir alan değil, ama insanların hayatlarını sürdürürken dine vurgunun, dine referansın söz konusu olmadığı, dinsel duyunun işlerliğe sokulmadığı alan. Yani şimdi *Survivor*’ı izlerken orada dinsel duyuyu işlerliğe sokan bir şey bulamazsın. Ama Acun Ilıcalı muhafazakâr bir insan. Müge Anlı’yı seyrederken o sabah programını dinsel duyuyu harekete geçiren bir sunuş göremezsın, sunucunun giysisine bak, kendini ortaya konuşuna bak, dinin emrettikleriyle harekete eden bir program değil. *Kurtlar Vadisi* dinin emrettikleriyle hareket eden bir program değil. Dolayısıyla seküler zeminde bunlar varlık sürdürüyorlar ama bu insanlar aynı zamanda muhafazakâr,

dindar insanalar. Sekülerlik zaten dine karşıtlık değil dinden bağımsızlıktır. İlk bunu ortaya koyan insanlar İngiltere’de böyle tanımlıyorlar. Popüler kültürün zemini sekülerdir; çünkü popüler kültür hayatın neşesine, temposuna, renklerine dayanır. Dolayısıyla dünyevidir, yani kutsalın bir şekilde sınırlayıcı etkisinin dışında olan bir alandır. Şimdi mesela Diyanet İşleri bize ne diyor? Din her yerde olacak, dinin her yerde olduğu noktada seküler bir hayatı sürdürümezsin, seküler bir hayatı sürdürmediğin noktada da popüler kültür mümkün olmaz. Ama bu toplum popüler kültüre inanılmaz derecede açık bir toplum, muhafazakârlar da öyle yani. İşte *Beyaz Show*’u düşün, Okan Bayülgen’i düşün, Acun Ilıcalı realitelerini düşün, oradaki o başörtülü genç kızları düşün. Dindar bir yaşantısı olduğunu gördüğün, ama orada ve o ortamda yer almak isteyen insanlar bunlar. Müzik dinleyen, Tarkan dinlerken cezbeye gelip belki başörtüsünü bile çıkarıp sallayabilen genç kızlar oldu. Şimdi Türkiye toplumu zaten böyle çok da melez bir toplum. Dindarlığın ölçüsünde öyle birtakım mutaassıp sabitleme girişimlerine gelmeyecek bir toplum. Popüler kültüre 1990’lardan sonra açıldık, 2000’ler dönümünden sonra da tamamen popüler kültür hayatımıza hâkim oldu. O Reality Showların, *Biri Bizi Gözetliyor*’ların ortaya çıkması, ilk on yıl biraz daha emekleme dönemidir. 2000’lerden sonra televizyonun tam anlamıyla şov ve eğlence endüstrisinin aracı haline gelmesi söz konusu. Bunu toplum seviyor ve böylesi bir seküler tempoda hayatını sürdürmek istiyor. Dolayısıyla bu iktidar kendisini dine referansla var etmeyi sürdürdüğü ve bir takım dinsel cemaatlere hoş görünme arzusunda onlara daha sevimli gelme çabasında seküler alanı daralttığı noktada popüler kültürü de kaybediyor, yok ediyor. Popüler kültüre, kendince muhafazakâr ama bana göre mutaassıp müdahalesi aslında kendi kitlesini de rahatsız edecek bir sonuç yaratıyor. Ama popüler kültürü muhafazakârlaştırmak istediğinde de amacına ulaşamıyor. Ne yaparsa yapsın insanlar bir şekilde o sıkıcı boğucu, hayatı şöyle keyifle, neşeyle yaşamayı engelleyen sınırları kabul etmiyor.

Dikkat et iktidar dolaylı bağ kuruyor hep popüler kültürle, yani Acun Ilıcalı üzerinden bağ kuruyor. İşte sanatçıları davet ediyorlar. Mesela Gezi olaylarında pek çok dizi oyuncusu, pek çok sanatçı popüler kültürün önde gelen isimleri mesela iktidar için sorun oldu. Halit Ergenç, Bergüzar Korel sorun oldu mesela. Şimdi onunla uğraşıyorlar, oysa Bergüzar Korel’le gurur duymaları lazım. Bergüzar Korel’le *Binbir Gece* dizisi Türk dizilerini Latin Amerika’ya soktu ve bu ülkeye muazzam bir gelir kaynağı oluşurdu. Yani sorun şu ki, ister o gece hayatı ister turistik yaşanti, Kadıköy’deki barlar sokağı ve televizyondaki diziler... bütün bunlar popüler kültürün parçaları ve bu iktidar bunlardan hazzetmiyor. Fakat sorun şu ki, bu muhafazakâr

iktidarı ekonomik olarak da en çok besleyen, ayakta tutan, gerçekleştirdiği ekonomik atılımın alt yapısında yer alan dinamikler bunlar. Yani bu ülkenin, seküler insanının yaşam alışkanlıklarından nemalanarak bir iktisadi atılım gerçekleştirdiler, kendilerine böyle bir iktisadi katkı sağlamış insana da kültürel baskıyla hayatı zehir ediyorlar. Cümlelerin bütününe toplayacak olursam, bindikleri dalı kesiyorlar.